

**Problémák és lehetőségek
a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetű
társadalmi csoportok megnevezésének
szociokulturális vizsgálatában**

Jelige: suerte
OTDK-dolgozat
2013

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	1
2. Elméleti háttér	2
2.1. Társadalmi csoportok megnevezése: megközelítési módok és lehetőségek.....	2
2.1.1. Szociálpszichológiai megközelítés	2
2.1.2. Szociolingvisztikai megközelítés: nyelvhasználat és társadalom	4
2.1.3. Pragmatikai megközelítés: nyelvhasználat és beszédhelyzet	5
2.2. Társadalmi csoportok megnevezése és a „politikai korrektség”	8
2.2.1. A „politikai korrektség”-gel kapcsolatos diskurzusok.....	8
2.2.2. Társadalmi csoportmegnevezések a „politikailag korrekt” nyelvhasználatban.....	10
2.3. A vizsgálatba bevont csoportok megnevezésével kapcsolatos problémák	11
3. Kutatási előzmények	13
4. Anyag és módszer	13
4.1. Módszertani problémák és lehetőségek	13
4.2. A vizsgálat módszere	15
4.3. Az adatközlők	15
5. Interjúelemzés.....	17
5.1. Színes bőrűek (CS1)	17
5.2. Melegek (CS2)	19
5.3. Cigányok (CS3)	22
5.4. Fogyatékossággal élők (CS4)	26
6. Következtetések	26
7. Összegzés és kitekintés	28
Irodalomjegyzék.....	29
Melléklet.....	32

1. BEVEZETÉS

„A nyelv leginkább megterhelt szavai közé tartoznak azok a szavak, amelyek kapcsolatba hozhatók azzal, ahogy a társadalom önmagáról beszél, különösen igaz ez a hátrányos helyzetűnek vagy elnyomottnak tartott csoportokra vonatkozó kifejezések esetében”¹ – írja David Crystal (2004: 177).

Részben e megterheltség is okozza, hogy a valamilyen – etnikai, szexuális, egészségügyi, anyagi vagy egyéb – okból kisebbségben és/vagy hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportok megnevezésének kérdése és a megnevezések használatában tapasztalható zavar és bizonytalanság napjaink nyelvhasználatának egyik jellemző sajátossága. Különösen igaz ez a nyilvános megszólalás színtereire, de a beszédhelyzet paramétereinek szempontjából helyénvaló (vagy annak tartott) kifejezés megtalálása informálisabb nyelvhasználati szituációkban is gondot jelenthet. A probléma komplexitásához az alapvető szociológiai és szociálpszichológiai tényezők, illetve a nyelvi viselkedés ismert faktorai (résztevők, kontextus, téma, funkció) mellett az is hozzájárul, hogy a másokról szóló diskurzus lexikai szintje a nyelvi udvariasság részeként is értelmezhető.

Munkámban az említett nyelvhasználati jelenséget tágabb társadalmi összefüggésekbe helyezve vizsgálom, bizonyos társadalmi csoportok – színes bőrűek, homoszexuálisok, cigányok, fogyatékkal élők – megnevezésének szociokulturális vonatkozásaira és az érintettek véleményére, tapasztalataira helyezve a hangsúlyt.²

A dolgozatban először a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetű társadalmi csoportok megnevezésének megközelítési módjait és lehetőségeit mutatom be, ezzel is jelezve a kutatás középpontjába állított nyelvhasználati kérdés összetettségét. Az elméleti háttér tárgyalása során a szociálpszichológiai, a nyelv társadalmi beágyazottságát alapul vevő és a nyelvhasználatot a beszédhelyzet függvényében vizsgáló aspektusra egyaránt kitérek, továbbá ebben a részben kap helyet a vizsgált társadalmi csoportok megnevezéséhez kapcsolódó időszerű és vitatott jelenséggel, az úgynevezett „politikai korrektség”-gel kapcsolatos diskurzusok és a „politikailag korrekt” nyelvhasználat vizsgálata. A kutatásba bevont társadalmi csoportok megnevezéseit érintő problémák leírását a munkám témájául választott nyelvhasználati jelenség nyelvészeti vizsgálatának lehetőségei és módszertani nehézségei követik. A dolgozat további

¹ „Some of the most loaded words in the language are those associated with the way society talks about itself, and especially about groups of people whom it perceives to be disadvantaged or oppressed” (ford. N. L. A.).

² A jelen dolgozatban bemutatott vizsgálat egy olyan összetett kutatás része, amelyben a szociolingvisztikából is ismert kumulatív elv értelmében a kiemelt társadalmi csoportokkal kapcsolatos megnevezéseket és ezek használatát kvantitatív (online kérdőív) és kvalitatív (nyelvhasználati interjúk) módszerével vizsgáltam. A terjedelmi korlátokra való tekintettel a dolgozatban csak a nyelvhasználati interjúkat ismertetem.

résében a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetű társadalmi csoportok megnevezésére vonatkozó kvalitatív vizsgálat egyik lehetséges módját mutatom be, esettanulmányszerűen: munkám során **nyelvhasználati interjúkat** készítettem meghatározott szociális csoportok (színes bőrűek, melegek, cigányok, fogyatékossgal élők) tagjaival, illetve az adott csoporthoz valamilyen módon kötődőkkel, különböző specifikus csoportokat (csoporttagként érintettek, aktivisták, érdekvédők) kialakítva. A kutatás alapját képező nyelvhasználatiinterjú-sorozat a választott téma újfajta megközelítését is adja, a módszertani szempont mellett azért is, mert a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetű csoportok megnevezéséről szóló diskurzusokban az érintettek véleményét ritkán kéri ki.

A kutatás középpontjába állított nyelvhasználati kérdés erős társadalmi és kulturális beágyazottságából adódóan óvatos megközelítést igénylő terület, ezért a bemutatandó vizsgálat eredményei és következtetései nem kezelhetők általános érvényű megállapításokként. A vizsgált téma azonban szociokulturális beágyazottságából és aktualitásából adódóan társadalmilag releváns, így nyelvészeti szempontú tanulmányozása szándékom szerint az ún. „hasznos”, vagyis társadalmilag hasznosítható nyelvtudomány (vö. Kontra 2010: 14) részeként tartható számon.

2. ELMÉLETI HÁTTÉR

2.1. Társadalmi csoportok megnevezése: megközelítési módok és lehetőségek

Az etnikai, szexuális vagy egyéb szempontból kisebbségi, illetve egészségügyi vagy más okból hátrányos helyzetben lévő szociális csoportok megnevezésének kérdése szociokulturális vonatkozásai okán számos szakterület megközelítési módját igénylő, multidiszciplináris témakör, amelynek vizsgálata során az egyes aspektusok éles elkülönítése nem lehetséges, és többnyire nem is célravezető. Az alábbiakban terjedelmi okokból csak a vizsgálat szempontjából különösen fontos megközelítési lehetőségeket ismertetem.

2.1.1. Szociálpszichológiai megközelítés

A kisebbségi vagy hátrányos helyzetű társadalmi csoportok megnevezésének **szociálpszichológiai** vonatkozásait tárgyalva három jellegzetes tématerületre, az ún. nagycsoportok kutatására, az előítéletekre, illetve az attitűd kérdésre kell utalnunk.

A nagycsoportok vizsgálatához a nagy létszámú társadalmi csoportok közti kölcsönhatás mellett az ebből a kölcsönhatásból eredő előítéletek, sztereotípiák és átmeneti vagy hosszú távú konfliktusok tanulmányozása, valamint a többség és a kisebbség érintkezésének területe is hozzátartozik (Csepeli 2006: 36). A szociális kategorizációs működésből adódó, a saját és

az idegen csoport szerinti kategorizáción, illetve az ez alapján feltételezett értékkülönbségeken alapuló csoportközi, elsősorban a csoporttagság megállapítására (bőrszín, etnikai hovatartozás, nem stb.), illetve a kisebbségekre vonatkozó előítéletek (Csepeli 2006: 465, 491) jelentik jelen vizsgálati téma egyik legfontosabb szociálpszichológiai vonatkozását. Az elsősorban a saját és az idegen csoport szerinti kategorizáción, valamint az ez alapján feltételezett értékkülönbségen alapuló (vö. Csepeli 2006: 465) előítéletesség közvetett vagy közvetlen hatása ugyanis a nyelvhasználatban is megmutatkozhat.

Allport (1999: 44–45) a határozottság mértékét alapul véve az előítéletesség öt fokozatát különbözteti meg. Skálája alapján a beszédben kifejezésre jutó, ún. szóbeli előítéletesség – amelynek lexikai szintjeként vizsgálhatók az adott társadalmi csoportokra vonatkozó megnevezések – a legenyhébb fokú, a magánszférára és az informális nyelvhasználati színterekre korlátozódó jelenség. Ha azonban a szóbeli előítéletesség a nyilvános vagy formális nyelvhasználatban fordul elő, megítélése értelemszerűen megváltozik (vö. Csepeli 2006: 499–500).

A társadalmi csoportok megnevezésének szociálpszichológiai vonatkozásait vizsgálva ki kell emelnünk a tagsági és a vonatkoztatási csoport problémáját is (Csepeli 2006: 455–456), amelynek nyelvhasználati vonatkozásai megnehezítik az adott csoportot jelölő lexikai elemek megítélését. A csoportban való részvétel ugyanis olyan különbségtételhez vezet, amelynek figyelembevétele bizonyos kifejezések minősítésekor elengedhetetlen. A „saját csoport” (ingroup) és az „idegen csoport” (outgroup) megkülönböztetése – amely a társas kiscsoportok és a társadalmi kiscsoportok tagjaira egyaránt érvényes (Csepeli 2006: 455) – azt eredményezi, hogy a csoportra vonatkozó bizonyos megnevezések a csoporton belül használnak és elfogadottnak számítanak, más csoportok tagjai által alkalmazva azonban sértőnek, bántónak hathatnak. Nyelvhasználati szempontból ide sorolható a „saját csoport”-ra vonatkozó önelnevezés kérdése is, amely gyakran vet fel problémákat a más csoportok által, általános érvénnyel használhatóként meghatározott (vagy meghatározni kívánt) megnevezésekkel való szembenállás okán (lásd később a *cigány ~ roma* példáját).

A bizonyos társadalmi csoportokra vonatkozó megnevezések konnotációját meghatározó szociálpszichológiai terminus, az **attitűd** fogalmának teljes körű bemutatására jelen dolgozatban nincs lehetőség, témánk szempontjából azonban célszerű utalni érték kifejező funkciójára (Csepeli 2006: 225), amelynek lényege, hogy az egyének a társadalomban értékek követőiként mutatkoznak meg, ezek az általános értékek pedig meghatározhatják a társadalmi csoportokhoz való viszonyulásukat is. Ez utóbbi viszonyulás – ahogy a későbbiekben erről részletebben is lesz szó – szintén meghatározó komponense lehet az adott társadalmi csoport megnevezésekor a beszélő rendelkezésére álló lexikai elemek közti választásnak.

2.1.2. Szociolingvisztikai megközelítés: nyelvhasználat és társadalom

Míg a szociálpszichológiai aspektus bevonása elsősorban a téma kapcsán felmerülő nyelvhasználati jelenségek magyarázatában lehet segítségünkre, addig a nyelvészeti megközelítések e jelenségek vizsgálati és értelmezési keretét is alapvetően meghatározhatják. A szociális csoportok megnevezésének társadalmi vonatkozásait előtérbe helyezve a nyelvészeti súlypontú vizsgálat számára különösen fontosak a nyelvhasználat társadalmi beágyazottságát vizsgáló, valamint a nyelvi viselkedést a különböző beszédhelyzetek függvényében tanulmányozó területek, hiszen a vizsgált téma csak a társadalmi összefüggéseken belül értelmezhető.

Itt elsőként a **nyelvi ideológiák**³ nyelvi gyakorlatot alakító, illetve társadalmi jelentésalkotó szerepére kell utalnunk. A nyelvi ideológiák eredetét külön területként tanulmányozó Michael Silverstein a whorfi világnézet fogalmát – a peirce-i jeltypológia terminusát felhasználva – indexikusan szervezett nyelvi ideológiai komplexumként értelmezi (Silverstein 1979: 201–203), valamint azt, ahogy a nyelvi jelek társadalmilag elfogadott jelentésüket kapják a különböző, társadalmilag alkotott diskurzhelyzetekben, a jelentésteliség indexikus természetére vezeti vissza (Silverstein 1979: 205). E szerint a nyelvi ideológiák bizonyos nyelvi formák és társadalmi struktúrák közti kapcsolatteremtő funkcióval rendelkeznek, és magyarázhatják azt a viszonyt, amelyet a beszélők a különböző nyelvi formák és társadalmi identitások vagy kontextusok között kialakítanak. Indexikus jellegüknél fogva ugyanis egyes beszélői csoportokban bizonyos nyelvi formák alkalmazása a denotatív jelentésen túl társadalmi jelentést is létrehoz, így „gyakorlatilag bármely nyelvi forma [...] vagy diskurzív stratégia [...] társadalmi identitásra (pl. etnicitásra, társadalmi nemre), illetve beszédaktusra vagy beszédeseményre utaló jellé válhat” (Szalai 2010: 420).

Nyelvi ideológiai szempontból tehát a társadalmi csoportok megnevezésére vonatkozó lexikai elemek közti választás, illetve bizonyos kifejezések használata (mint az adott csoportra vonatkozó diskurzív stratégia része) szintén bírhat társadalmi jelentéssel: megállapíthatóvá teheti például az adott csoporthoz való viszonyulást vagy bizonyos politikai ideológiához tartozást. Ez esetben is érdemes azonban figyelembe venni az érintettek befogadói tevékenységét, vagyis hogy ők kapcsolnak-e – és ha igen, milyen – társadalmi jelentést bizonyos lexikai elemekhez.

³ A vizsgált téma kapcsán a nyelvi ideológiák szűkebb és tágabb felfogása egyaránt érvényes megközelítési módot adhat. Szűkebb értelmezés szerint **nyelvi ideológiáknak** tekinthetők azok a gondolatok és gondolatrendszerek, amelyek – többek között – a nyelvhasználattal kapcsolatos tények igazolására szolgálnak. A tágabb felfogás értelmében nyelvi ideológiának minősülnek a beszélők által meg nem fogalmazott vagy bennük nem is tudatosult nyelvi vonatkozású vélekedések, amelyek létezésére a beszélők szokványos nyelvi viselkedéséből lehet következtetni (vö. Lanstyák 2009: 28; a nyelvi ideológia fogalmának áttekintő bemutatását lásd még Blommaert 2006).

A nyelvi ideológiák nyújtotta szemléleti kerethez kapcsolódóan említhetjük meg a vizsgált téma **nyelv-szociálpszichológiai** megközelítési lehetőségét, amely a közvetlen interakcióban zajló nyelvhasználatban az egyes nyelvváltozatokhoz, illetve nyelvhasználati módokhoz kapcsolódó attitűdök tanulmányozása (Trudgill 1997: 62) okán lehet segítségünkre.

Szociolingvisztikai perspektívából a vizsgált csoportokra vonatkozó megnevezések tanulmányozhatók **nyelvszociológiailag**, a makroszociolingvisztikai megközelítést előtérbe helyezve (Trudgill 1997: 62), az adott csoportokra vonatkozó diskurzusokat a diskurzus-elemzés keretében vizsgálva (például milyen diskurzusstratégiák vannak a diszkriminatív beszéd elkerülésére), valamint elemezhető az is, milyen szociális változókkal korrelálhat bizonyos kifejezések használata.⁴ Az ismertetett szociálpszichológiai vonatkozások miatt különösen fontos független változó az utóbbi esetben az adott etnikai, vallási, szexuális stb. csoporthoz tartozás, amelyet a „saját csoport” és „idegen csoport” szerinti elnevezésbeli különbségek, illetve az önelnevezés és a más csoportok által használt elnevezések kapcsán kell figyelembe venni.

2.1.3. Pragmatikai megközelítés: nyelvhasználat és beszédhelyzet

A vizsgálat középpontjába állított társadalmi csoporttípusok megnevezésének szociokulturális vonatkozásai mellett a lehetséges megközelítési módokat bemutatva ki kell térnünk a különböző elnevezések alkalmazásának pragmatikai kérdéseire is.

A **nyelvi viselkedés faktorai** (résztevők, kontextus, téma, funkció) adta pragmatikai szabályok alapvetően meghatározzák az adott beszédhelyzetben helyénvaló (és így neutrálisnak minősíthető) lexikai elemet. A lexikai választást befolyásoló szempontok között különösen az alábbiak emelendők ki: a résztvevők közti viszony, a beszédpartner érintettsége az adott csoport tagjaként, a beszédhelyzet, illetve a téma formalitásának mértéke. Ez természetesen felveti a megnevezések stilisztikai megközelítésének szükségességét is, hiszen a különböző kifejezések adott társalgási körülmények szerinti használatát azok stílusértéke is befolyásolhatja.⁵

Amennyiben azokat a dimenziókat is figyelembe vesszük, amelyek mentén a nyelvi viselkedés faktorai vizsgálhatók (vö. Holmes 1992: 12–13), a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetben lévő csoportok esetében bizonyos megnevezések használata a szolidaritás vagy a távolságtartás jelölője is lehet. Ebből a szempontból az említett csoportokra vonatkozó lexikai

⁴ Ez nyilvánvalóan számos módszertani kérdést és problémát is felvet, amelyekre a későbbiekben térek ki.

⁵ A stílusminősítés kapcsán meg kell említenünk a történeti megközelítésmódot is, hiszen egyes megnevezések stilisztikai megítélését történeti vonatkozások is alakították (lásd például a *néger*-t és történeti kontextusát: Cameron 1995: 144–145).

elemek közötti választás értelmezhető nyelvi cselekedetként, a beszédaktus-elmélet felőli megközelítésben is. Ha „a szavak minden használata tett” (Szili 2004: 66) gondolatot vesszük alapul, a létrehozott megnyilatkozás esetünkben lexikai szinten is tartalmazhat illokúciós aktust: az alkalmazott megnevezés tudatos használatával a beszélő jelezheti például az adott társadalmi csoporttal kapcsolatos pozitív vagy negatív attitűdjét.⁶ A különböző kifejezések nyelvhasználati szintér szerinti differenciálódásából adódóan a téma kapcsán rendelkezésre álló lexikai elemek közti választás a perlokúciós aktus részeként is értelmezhető. Ebben az esetben azonban már inkább a **nyelvi benyomáskeltés** felől érdemes vizsgálnunk, amelynek definíciója – „olyan nyelvi elemek használata, illetőleg nyelvi elemek olyan használata, amely/amelyeknek segítségével a beszélő mások róla alkotott képét igyekszik befolyásolni” (Nemesi 1997: 493) – szerint a kérdéses társadalmi csoportokkal kapcsolatos megnevezések használata (a társalgás körülményeitől függően) is értelmezhető benyomáskeltésként. (Itt érdemes visszautalnunk a nyelvi ideológiák nyelvi viselkedést és a nyelvi viselkedés mások általi értelmezését meghatározó szerepére [vö. Lanstyák 2009: 28] is.)

Az eddig bemutatott pragmatikai megközelítések is jelzik, hogy a vizsgálat középpontjában álló társadalmi csoporttípusok megnevezésében a tudatosság fontos szerepet játszik. Ezt a jellegzetességet alapul véve közelíthetjük meg a témát a **beszédalkalmazkodás** felől is, amennyiben a lexikai választások terén történő alkalmazkodásra helyezzük a hangsúlyt. Ezek a választások ugyanis egy, az adott csoporthoz tartozó beszélővel való interakció során értelmezhetők a beszédpartnerhez való közeledésként, illetve a felé történő önprezentálás eszközeként (vö. Bartha–Hámori 2012: 194), ha az adott csoportról szóló diskurzusban a beszélő kerül a sértőnek számító megnevezéseket, vagy olyan lexikai elemet használ, amelyet az érintett beszédpartner is alkalmazott a diskurzus során önelnevezésként. Ilyen esetben a lexikai választás terén történő alkalmazkodás vagy az igazodás hiánya társas jelentéssel is bírhat: jelenthet szociális közeledést, de távolságot is teremthet a diskurzus résztvevői között (vö. Bartha–Hámori 2012: 195).

Pragmatikai megközelítésben, a kérdéses csoportokról szóló diskurzus lexikai szintjeként a megnevezések a különböző **udvariassági elméletek** keretében is vizsgálhatók. A Brown–Levinson-féle felfogás szerint az udvariasság homlokzatvédő tevékenységként értelmezhető (Szili 2004: 32), ez alapján pedig az egymással kapcsolatba kerülő feleknek pozitív, illetve negatív homlokzat tulajdonítható (Pléh 2012: 175). A homlokzat fajtáit tovább tipizálva Helen

⁶ A lexikai választás mellett vagy épp azzal ellentétben az attitűdöt természetesen bizonyos szupraszegmentális eszközök, elsősorban a hangsúly is meghatározhatja, egy, a nem diszkriminatív beszéd részét képező lexikai elem bizonyos intonációval diszkriminatívvá válhat.

Spencer Oatey (2005; 2007) háromféle homlokzatot különít el: a minőségi, a kapcsolati, illetve a társadalmi homlokzatot. Témánk szempontjából utóbbi kettő releváns: a kapcsolati homlokzatot a kommunikációban részt vevő felek közti kapcsolat (távolság – közelség, egyenlőség – egyenlőtlenség, szociálisan meghatározott szerepek stb.) határozza meg (Spencer-Oatey 2007: 647), a társadalmi homlokzat pedig bármilyen (így például etnikai, vallási vagy nemzeti) csoportot magába foglal, amelynek az adott személy tagja (Spencer-Oatey 2005: 106).

Az adott társadalmi csoportba tartozó beszédpartnerrel történő interakcióban bizonyos megnevezések használatát a közelítő udvariasság stratégiái közé sorolhatjuk, amennyiben a cél a másik féllel való közösségre törekvés (vö. Szili 2004: 33). Ugyanilyen helyzetben más, esetleg sértő megnevezések alkalmazása homlokzatfenyegető akcióként értelmezhető. A homlokzatfenyegetés lehetőségeit (Pléh 2012: 176) mérlegelve egy érintettel való beszélgetés során sértő megnevezés alkalmazása nyílt, a Spencer-Oatey által meghatározott homlokzattípusok közül a beszélő társadalmi homlokzatára nézve homlokzatfenyegető akciónak (HFA) tűnhet. Ha pedig a beszédhelyzet, illetve a szupraszegmentumok árnyaló hatására gondolunk, egy nem sértő, neutrálisnak tartott megnevezés alkalmazása bizonyos hangsúllyal vagy bizonyos kommunikációs szituációban a „mikrofon mellé” mondott, indirekt beszédaktusként értelmezhető, szintén a társadalmi homlokzatot érintő HFA-k közé sorolható.

A Leech által a felek közti súrlódás mérséklésére megállapított udvariassági elvek közül a bizonyos – az érintettek által is elfogadott – lexikai elemeket a megerősítés elvéhez sorolhatunk, amennyiben a cél a másik lebecsülésének minimalizálása (Szili 2004: 34). A befogadói tevékenység, illetve az önelnevezés kérdése természetesen ezt az esetet is árnyalja.

Amennyiben bizonyos kifejezések használatát a nyelvi udvariasság részeként értelmezzük, a sértő (vagy esetleg már szitokszóvá vált) megnevezések nyelvi udvariatlanságként is felfoghatók, így a kérdés a culpeperi **udvariatlansági elmélet** (Culpeper 2011) keretében is vizsgálható. E szerint az „udvariatlanság akkor jelenik meg, ha (1) a beszélő szándékosan kommunikálja a homlokzat megtámadását, vagy (2) a hallgató úgy észleli/vagy konstruálja meg a másik viselkedését, mint ami szándékosan támadja homlokzatát, vagy (1) és (2) kombinációja” (Culpeper 2011: 23-at magyarul idézi Pléh 2012: 200). A (1) lehetőség esetünkben a támadó jellegű, sértőnek tartott megnevezések használatát jelenti, így beilleszthető a nyelvi durvaságok sorába (ezeket lásd Pléh 2012: 198), és mint sértés nyelvi udvariatlansági formulának tekinthető (vö. Pléh 2012: 202). Fontos, hogy Culpeper (2011: 23) szerint a direkt kimondás nem elég az udvariatlansághoz, a szociális interakció során számos faktor tehet udvariatlanná egy megnyilatkozást, ilyen a beszédpartner befogadói tevékenysége is. A (2) esetben tehát az adott csoport saját megnevezésére vonatkozó véleménye és az önelnevezés figyelem-

bevételének fontossága nyilvánvaló. A nyelvi udvariatlanság megvalósulásának azonban a direkt megnyilatkozás nem az egyetlen feltétele: a partnert degradálni kell, illetve tabukifejezések is alkalmazhatók (Pléh 2012: 200) – ez két olyan nyelvi magatartás, amely a diszkriminatív beszédmódnak is része.

Az eddigiekben felsorolt megközelítési módok egyszersmind azt is jelentik, hogy a vizsgált csoportokra vonatkozó megnevezések közötti választást számos tényező (például a beszédhelyzet, a beszédpartner, a stílusregiszter, az adott csoporthoz való érzelmi viszonyulás) befolyásol(hat)ja.

2.2. Társadalmi csoportok megnevezése és a „politikai korrektség”

Az elemzés középpontjába állított társadalmi csoporttípusok megnevezésének kérdései az ún. „politikai korrektség”-hez (PC vagy PK) tartozó törekvéseknek is részét képezik. A „PC”-jelenség komplexitását jelzi, hogy a „politikai korrektség” kapcsán a szakirodalomban számos jelenségcsoportot vizsgálnak (vö. Schleicher 2001: 27–30), amelyek közül jelen esetben a „PC” nyelvhasználati vonatkozásaira helyezem a hangsúlyt.

2.2.1. A „politikai korrektség”-gel kapcsolatos diskurzusok⁷

A „politikai korrektség”-gel kapcsolatos diskurzusokból – terjedelmi okokból – az alábbi aspektusokat emelem ki: a fogalom meghatározása, a nyelv valóságalkító hatása, a nyelvi udvariasság kérdése, illetve a lexikai szintre való szűkítés.

A „politikai korrektség” fogalmával és megítélésével kapcsolatos viták egyik meghatározó komponense, hogy a diskurzus résztvevői magát a „politikai korrektség”-et **létező entitásként** értelmezik-e (Cameron 1995: 122). (A vita ezen része természetesen a különböző diskurzusok résztvevőinek eltérő értékrendszeréből, világlátásából is fakad.) Ebből az aspektusból már maga a „politikai korrektség” terminus is problematikus, mivel azok, akiket a „politikai korrektség”-hez tartozó törekvések támogatóiként tartanak számon, tagadják, hogy ez a fogalom – abban az ironikus értelemben, ahogy ellenzői használják – létezik (Cameron 1995: 124). E szerint a felfogás szerint a „politikai korrektség” címszóval illetett jelenség számos összetevővel rendelkezik, amelyek között a nem diszkriminatív nyelvhasználatra vonatkozó irányelvek csak az egyik komponenst jelentik. Ebben a megközelítésben a „politikai korrektség”-hez tartozó nyelvhasználati kérdések értelmezésének karakterisztikus jegye, hogy „a közbeszéd megváltoztatása társadalmi változásokat segíthet elő” (Sándor 2004: 97).

A „politikailag korrekt” beszédmód fent említett vetülete szintén viták kereszttüzeiben álló kérdés, amely elsősorban a **nyelv valóságalkító hatására** vonatkozó Sapir–Whorf-

⁷ A kérdéshez lásd még Goodheart 1994, Németh 2012a, Schleicher 2001: 31.

hipotézissel kapcsolatos vélekedésekkel függ össze. A „politikailag korrekt” nyelvhasználat megítélésében ugyanis az is szerepet játszik, hogy feltételezzük-e a nyelvnek (számos egyéb faktorral együttesen) a percepcióra gyakorolt hatását (vö. Cameron 1995: 142) és így szimbolikus erejét, vagy a nyelvet a valóság tükörképeként értelmezzük, és nem tulajdonítunk neki társadalmi viselkedést megváltoztató erőt (vö. Hidasi 2004: 92).

A „politikai korrektség” jegyében született megnevezések ugyanakkor támogatóik szerint magukban hordoznak bizonyos közös vélekedéseket is a nyelvhasználatról, ezek közül pedig az egyik legfontosabb, hogy a nyilvános beszédnek udvariasnak kell lennie (Cameron 1995: 134). Ebből a szempontból tehát a „politikailag korrekt” törekvésekhez kapcsolható megnevezések használata nem feltétlenül a létező társadalmi viszonyok megváltoztatásának igényét jelenti, sokkal inkább az **udvarias nyelvi viselkedés** részeként értelmezhető (vö. Gombár 2009: 3).

A „PC”-vel szembehelyezkedő, azt a nyelvet veszélyeztető és/vagy a szavakkal való jelentéktelen játékként értelmező diskurzusban a „politikai korrektséghez” tartozó törekvések közül a **relexifikáció** (lásd például a hazai diskurzusban Szerecz 2004; 2006) és bizonyos kifejezések **nevetségessé tétele** (vö. Crystal 2004: 177) játssza a központi szerepet. Érdeemes hangsúlyozni, hogy ezek a kritikák a „politikai korrektség”-hez sorolt törekvéseket – vagyis a diszkrimináció csökkentését, a tolerancia növelését – többnyire elfogadják és pozitívan értékelik, a „politikailag korrekt” beszédmód **lexikai szintjét** vizsgálva ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy a „PC”-szavak újratermelő mechanizmusa akár kommunikációs zavarokhoz is vezethet (vö. Balázs 2004). Ezek a zavarok akár nyelvtervezési döntések szükségességét is felvethetik a különféle megnevezések területén (Balázs 2001: 198).

A „PC” lexikai elemeit érintő kritika résztvevői a „politikailag korrekt”-ként számon tartott törekvések által kerülendőnek ítélt nyelvi elemek és az ezeket használók **stigmatizálttá válásának** problémáját is felvetik (Sz. Hegedűs 2006: 38), valamint a „PC”-nyelvhasználat **dogmatikus** és **preskriptív**, az önszabályozást figyelmen kívül hagyó jellegét hangsúlyozzák.⁸

2.2.2. Társadalmi csoportmegnevezések a „politikailag korrekt” nyelvhasználatban

A fentiekből következik, hogy a kutatás középpontjába állított kérdés a „politikai korrektség”-hez tartozó társadalmi törekvések részeként is tanulmányozható mint a nem diszkriminatív, „politikailag korrekt” nyelvhasználat lexikai szintje. Ez azonban nem a „politikai korrektség”

⁸ A „politikai korrektség”-ről szóló magyar közéleti diskurzus része továbbá a „PC” feminista törekvésekkel való azonosítása is (lásd Barát 2011).

relexifikációra való leegyszerűsítését, hanem egy komplex jelenség egyik komponensének vizsgálatát jelenti.

A különböző megnevezések „politikai korrektség” felőli értelmezése során különösen fontos szerepük van a **nyelvi ideológiák** már ismertetett vonatkozásainak, elsősorban a lexikai elemeknek való társadalmi jelentéstulajdonításnak. A „PC” kapcsán azonban a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetű csoportokra vonatkozó különböző megnevezések alkalmazása nem bizonyos beszélői vagy társadalmi csoportokhoz kapcsolódik indexikusan, hanem politikai ideológiai, illetve világnézeti szempontból körvonalazott csoportokhoz.

A megnevezéseket a „politikailag korrekt” nyelvhasználat szerinti perspektívából vizsgálva a jelenség további sajátosságait is figyelembe kell venni: ilyen a már említett **nyelvi tudatosság** mértéke – amely szerint a „politikailag korrekt” és „politikailag nem korrekt” megnyilvánulások egy skála mentén értelmezhetők (Sándor 2004: 96) –, valamint a **kultúraspecifikusság** (vö. a *néger* kapcsán Kontra 2004).

A „politikailag korrekt” nyelvhasználat lexikai szintjét érintő viták központi kérdése az **eufemizmus** is, vagyis hogy az egy kisebbségi csoport újrapozicionálásának szándékával létrejött új megnevezések mennyiben tekinthetők eufemisztikusnak. Egyes értelmezések az euphemizmus **tabukerülő** funkcióját hangsúlyozzák a jelenség kapcsán (Balázs 2004, Batár 2003, Burridge 1995, Galgóczi 2004), mások azonban a szó etimológiájából is adódó **„szépen mondást”** veszik alapul a „PC”-megnevezések és az euphemizmus kapcsolatának tárgyalásakor (Cameron 1995: 145).

További megfontolandó szempontot jelent az adott megnevezések „PC” felőli megítélésében, hogy egyes lexikai egységek a „másokról” szóló konkrét diskurzustól eltávolodva szitokszóvá is váltak, így ez is szerepet játszhat az adott beszédhelyzetben való alkalmazásukban (vö. Galgóczi 2004: 90).

2.3. A vizsgálatba bevont csoportok megnevezésével kapcsolatos problémák

A jelen kutatásba bevont csoportok – színes bőrűek (CS1), meleg férfiak (CS2), cigányok (CS3), fogyatékkal élők (CS4)⁹ – megnevezése kapcsán adódó nehézségek (ön- és külső elnevezés, „ingroup” vagy „outgroup” helyzet, befogadói tevékenység stb.) az eddig leírtakból is következnek. Az alábbiakban néhány konkrét problémát említek meg, hozzátevé, hogy a vizsgált csoportok megnevezésének problematikája a magyar közéletben nem azonos hangsúllyal van jelen.

⁹ Jelen vizsgálatban két mozgássérült, illetve egy látássérült adatközlő vett részt.

A CS1 kapcsán különösen fontos az adott megnevezések **történeti kontextusa** (vö. Cameron 1995: 144–145), a különböző lexikai egységek közti választást a magyar beszélők körében ugyanis az is befolyásolhatja, hogy Magyarországon nem olyan régi az ezzel a társadalmi csoporttal való együttélés, mint más – elsősorban a gyarmatosító – kultúrákban, ezért a *néger* (a *nigger*-hez hasonló hangzása miatt) pejoratív jellege nem feltétlenül van jelen a beszélők tudatában.¹⁰ A csoporttal kapcsolatos, elfogadottnak és/vagy semlegesnek tartott megnevezések is problematikusak, hiszen például az angolszász kultúrából átvett *afroamerikai* etimológiailag csak az amerikai színes bőrűekre vonatkozik, noha a hazai nyilvános nyelvhasználatban gyakran általános érvénnyel használják. A kérdést bonyolítja, hogy az utóbbi időben az érintettek közül sokan az *afroamerikai* megnevezés ellen is tiltakoznak (vö. Rákócza 2012).

CS2 kapcsán egyes kifejezések (pl. *buzi*, *köcsög*) a konkrét csoportról szóló diskurzustól eltávolodva már **szitokszóként** is funkcionálnak, ez a használat során szintén befolyásoló tényező lehet, a témához kapcsolódó egyes megnevezések minősítését pedig értelemszerűen a szexuális preferencia is meghatározhatja (vö. Hugyecz 2012).

CS3 esetében az **önelnevezés** problémája különösen fontos. Az 1971-ben rendezett első Roma Világkongresszus ugyanis a cigány népcsoportok hivatalos elnevezéseként a *roma* megnevezést fogadta el (Kenrick 1971), 1990 óta pedig a hazai tömegtájékoztatásban is egyre gyakoribb a *roma* használata (vö. Kiss 2002: 191), amelyet ugyanakkor sem a magyarul beszélő, sem a beás csoport nem alkalmazza öndefiníáló szóként (Szalai 1999: 298). A *cigány* vagy *roma* elnevezés körüli vitákról szólva pedig megemlíthetjük, hogy e kettősség kiküszöbölésére felmerült az *afroamerikai* mintájára alkotott, a cigányság eredetéről szóló felfogások egyikét is tükröző *indoeurópai* megnevezés.¹¹ Tovább árnyalja a kérdést egy 2009-es, a cigányság helyzetéről szóló, az érintettek körében végzett közvélemény-kutatás, amely szerint a megkérdezettek 47%-a *romá*-t, 17%-a a *cigány*-t tartotta helyesebbnek, 35% pedig úgy vélte, hogy mindkettő megfelelő. Az adatok szerint a *cigány* preferenciája vidéken erősebb volt, mint a fővárosban (RT 22–23).

CS4 az egyetlen olyan csoport a vizsgáltak között, amellyel kapcsolatban rendelkezésünkre áll egy hivatalos lista a használatra ajánlott, illetve kerülendő kifejezésekről.¹² Ez alapján a *fogyatékossgal élő (személy)* számít elfogadottnak, a nyilvános nyelvhasználatban ugyan-

¹⁰ A kérdéshez érdekes adalékul szolgálnak a *Sértő-e a „néger” kifejezés?* című internetes fórum hozzászólásai: <http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9089843> (A letöltés dátuma: 2012. 11. 09.)

¹¹ Elhangzott: Lakatos Péter: Nyelvi és kulturális sokszínűség a cigány közösségekben. Kutatók éjszakája, ELTE BTK, 2012. 09. 28.

¹² A lista elérhető az alábbi linken: <http://erg.bme.hu/oktatas/tleir/GT521801/fogyszotar.pdf> (A letöltés dátuma: 2012. 11. 09.) vagy Kovárik (szerk.) 2006: 53–54.

akkor a *fogyatékkal élő*-t szintén a nem diszkriminatív nyelvhasználat részeként értelmezik, noha ismertek a kifejezésekkel kapcsolatos, az érintettektől származó ellenvélemények („én nem fogyatékkal élek, hanem a feleségemmel”, lásd Grétsy 2007) is.¹³ Az érintettek véleményének bemutatására szolgál az alábbi idézet is: „ha önmagában vizsgáljuk a *fogyatékos* szót, mindenképpen negatív értelmet kapunk: valaminek a hiányát jelenti, valami megtételére való képtelenséget vagy csökkent képességet. Negatív csengése és felhangja miatt nem kedvelt szó ez az érintettek körében – ugyanakkor nincs jobb kifejezésük rá” (Szabó 2011: 7).¹⁴ Kiemelendő továbbá, hogy az ajánlott megnevezéseket közlő lista a használatra ajánlott kifejezéseket **jelzőként** értelmezi, így utánuk mindig kiteendő a megfelelő főnév (*személy, gyerek* stb.). (Hasonló elgondolás a vonatkozó angol nyelvű szakirodalomban is megjelenik az ún. „people first” [vö. *disabled people* ’fogyatékos emberek’ ~ *people with disabilities* ’emberek fogyatékoságokkal’] gondolat kapcsán, ehhez lásd Halmari 2011.)

Az említett lista a fogyatékoság típusa szerint is differenciálja a különböző csoportokra vonatkozó ajánlott, elfogadható és kerülendő megnevezéseket. A kutatásban részt vevő mozgás-, illetve látássérült adatközlők kapcsán tehát megjegyzendő, hogy a *mozgáskorlátozott* és a *mozgássérült* egyaránt ajánlott kifejezés, a *béna* és a *nyomorék* kerülendő, a *tolókocsi* vagy *tolószék* helyett pedig a *kerekesszék* alkalmazandó. Látássérültek esetében mind a *vak*, mind a *gyengénlátó* ajánlott, a *látássérült* pedig elfogadott megnevezés, a *világtalan* kerülendő.¹⁵ Az érintettek részéről ugyanakkor itt sem beszélhetünk teljes konszenzusról az elfogadottnak tartott megnevezések tekintetében.

3. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

A különböző kisebbségi vagy hátrányos helyzetben lévő csoportokra vonatkozó megnevezéseket korábban a „politikailag korrekt” beszédmód keretében vizsgáltam (Németh 2010, 2012b) kérdőíves módszerrel, a nemhez kötődő nyelvhasználati sajátosságokat előtérbe helyezve. A vizsgálat egyik legfontosabb tanulsága az volt, hogy a kérdés kapcsán **számos más független változó** is releváns lehet, valamint elengedhetetlen az érintettek véleményének bevonása, akár **direkt módon**, az adott megnevezésekhez kapcsolódó vélekedések megkérdezé-

¹³ A *fogyatékkal élő* megnevezés visszaszorítására kampányt is indítottak (Kovárik [szerk.] 2006: 50).

¹⁴ Az idézett szöveg kapcsán kiemelendő, hogy írója szintén fogyatékosággal élő személy.

¹⁵ Noha jelen vizsgálat keretében a fogyatékosággal élő emberek heterogén csoportjából a mozgássérülteket és látássérülteket emeltem ki, nem hagyhatók figyelmen kívül a további csoportokkal kapcsolatos megnevezések sem, így például a kerülendő *gyengeelméjű, bolond, hülye* és az ajánlott *értelmi fogyatékos, értelmileg akadályozott*, valamint a kerülendő *süket, süketnéma* és a használandó *siket*. Utóbbi kapcsán lásd a SINOSZ közleményét: „A *süketnéma, siketnéma* szóhasználat nem elfogadott, a hallássérültek közössége elutasítja ezek használatát” (SINOSZ 2012).

sével, akár **indirekten** az öndefiniálásként alkalmazott elnevezések figyelembevételével. Ugyanakkor hangsúlyozandó az is, hogy ez a kérdés is számos problémát rejt magában az adott csoportokon belül, a csoporttagok közötti **véleménykülönbségek**, az **eltérő gyakorlat** és az egyéni **befogadói tevékenység** eltérései miatt.

Noha a vizsgált téma kapcsán számtalanszor felmerülő szempont a csoporttagok véleményének fontossága az adott csoportra vonatkozó megnevezések minősítésekor, kevés kutatás foglalkozott eddig ezzel a kérdéssel, ezek is leginkább a **cigányságra**, illetve a **szexuális kisebbségekre** vonatkozó lexikai elemeket vizsgálták, kérdőíves formában. Itt a korábban már említett, a cigányság helyzetére vonatkozó közvélemény-kutatásra érdemes utalni, amelyet érintettek körében folytattak, és amely az e csoportra vonatkozó két leggyakoribb kifejezés megítélését is tartalmazta. Megemlítendő továbbá egy, a homoszexualitás nyelvi kifejeződését tanulmányozó kutatás, amelynek része volt az érintettek öndefiníciójának vizsgálata internetes nicknevek alapján (Miklós 2005), a szexuális csoportokra vonatkozó melléknevek megítélését pedig a „politikailag korrekt” nyelvhasználattal összefüggésben vizsgálta az érintettek körében is Hugyecz Enikő Henriett (Hugyecz 2012). A 2012 októberében lezajlott *Buzi-e vagy?* elnevezésű workshop résztvevői között is végeztek olyan felmérést, amely az általuk megadott öndefiníciókat gyűjtötte össze (ÖD).

4. ANYAG ÉS MÓDSZER

4.1. Módszertani problémák és lehetőségek

A vizsgálattal kapcsolatos módszertani megfontolások jobbára a jelenséggel kapcsolatos, a korábbiakban már ismertetett szempontokkal függnek össze.

A téma **kvantitatív vizsgálatának** nehézségeit elsősorban a lexikai elemek közötti választás **befolyásolásának elkerülése**, valamint a **kontextusfüggő használat és megítélés** tanulmányozhatósága jelenti. Kérdés az is, hogy egy kérdőíves vizsgálat mennyiben tükrözi, tükrözheti-e a beszélők valós nyelvhasználatát, valamint további, megfontolásra érdemes szempontot jelentenek az online kérdőív alkalmazásával kapcsolatos problémák (adatok megbízhatósága, elérhető adatközlők köre).

Egy korábbi kutatás során (Németh 2010, 2012b) a társadalmi csoportok megnevezésére vonatkozó nyelvhasználatot kérdőívvel vizsgáltam. A kérdőív összeállításakor számos módszertani probléma merült fel. Ezeket az alábbiakban röviden összegzem, hiszen megoldásuk vagy megoldási kísérleteik egy későbbi, kvantitatív vizsgálati lehetőséget is bevonó kutatás esetében hasznosak lehetnek. A kérdőíves vizsgálódás során az első és egyik legfontosabb

kérdés az adatközlők rákérdezéssel való befolyásolásának elkerülése. Ennek kiküszöbölésére jelent megoldást a dialektológiából is ismert **aktív indirekt módszer**, vagyis hogy a kérdéses társadalmi csoportokat őket ábrázoló képek alapján kelljen megnevezni. Fontos szerepük van a **bevonandó változóknak** is: a vizsgált nyelvhasználati jelenség kapcsán releváns lehet az iskolázottság mértéke, a nyelvi szocializáció közege, a lakóhely típusa, továbbá a külföldi tartózkodás is. Számos olyan független változó van ugyanakkor, amelyet – noha különösen lényeges lehet akár egy-egy csoport, akár az egész kérdés kapcsán – adatvédelmi okokból nehézkes bevonni egy ilyen kutatásba. Ide sorolható például az etnikai hovatartozás, a szexuális preferencia, illetve a politikai orientáció. A vizsgálandó jelenség komplexitása egy kérdőíves kutatás megtervezése során minél sokrétűbb kérdéseket és feladatokat kíván meg. A megnevezések kapcsán elengedhetetlen feltüntetni az adott lexikai elemek **használati közegét** (célravezető a formális → informális skála), továbbá érdemes megadni olyan – elsősorban valós – mondatokat, amelyekben az adatközlőknek lehetőségük nyílik az adott megnevezést annak **kontextusának függvényében** minősíteni. A kutatás témájához kapcsolódó gyakori megállapításokkal és jelenségekkel kapcsolatos vélemény vizsgálható a szociálpszichológiából is ismert Likert-skálával.

Jelen dolgozat a kutatás középpontjába állított kérdés **kvalitatív vizsgálatára** hoz példát, bemutatva, hogy alkalmazható-e, és ha igen, milyen korlátok között a **nyelvhasználati interjú** módszere a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetben lévő csoportok megnevezésének tanulmányozásában. Ez esetben is fontos figyelembe venni a megkérdezettek szociális változóit, valamint az interjúhelyzetet mint kommunikációs szituációt. További problémát jelenthet az adatközlők heterogenitása, amennyiben nem egy kiemelt csoportot vizsgálunk, illetve az, ha a terepmunkás „outgroup” helyzetből vizsgálódik.

Tekintettel arra, hogy a vizsgált kérdés kapcsán az önfigyelés és annak mértéke jelentékeny tényező, a **részt vevő megfigyelés** is hasznos lehet, ennek azonban szintén vannak korlátai, amennyiben több érintett csoportot kívánunk vizsgálni. Részt vevő megfigyelés esetén ezért célszerű egy csoportot kiválasztani, és meghatározott gyakorlatközösségekben vizsgálni.

4.2. A vizsgálat módszere

A kutatás középpontjába állított kérdést jelen dolgozatban kvalitatív módszerrel, nyelvhasználati interjúk készítésével vizsgálom. Noha az ezekből nyerhető adatok mennyisége kisebb, és a téma egyéni reprezentációit tükrözik, általuk a vizsgált témáról alkotott összkép árnyaltabb lehet. Ennek megteremtésére a nyelvhasználati interjúk alanyait is differenciáltam aszerint,

hogyan az adott csoporthoz csoporttagként vagy máshogyan (aktivistaként, érdekvédőként) kötődnek-e.¹⁶

Az adatközlőkkel átlagosan 20 (olykor több vagy kevesebb) percnyi terjedelmű irányított beszélgetést folytattam. Az interjú hat, az összemérhetőség érdekében előre megfogalmazott, ám nem feltétlenül szó szerint felteendő kérdést tartalmazott, amelyek sorrendje szintén változhatott (1. táblázat). Ezek a kérdések tulajdonképpen társalgási modulként működnek, mellette a beszélgetések során egyéb kérdések is felmerültek.

A társalgási modul rövidítése	A társalgási modul tartalma
ZAV	Van-e zavar az adott társadalmi csoportra vonatkozó megnevezések használatában?
BÁNT	Melyek az adott csoportra vonatkozó bántó megnevezések?
ATT	Bizonyos megnevezések használatából lehet-e következtetni a beszélőnek az adott csoporttal kapcsolatos attitűdjére?
KIJAV	Az adatközlő kijavít-e bizonyos megnevezéseket?
VISZ	Meghatározó-e a beszédpartnerrel való viszonyban az, hogy milyen megnevezéseket használ?
INT	Van-e szerepük a megnevezéseknek az adott csoport társadalmi integrációjában?

1. táblázat. A nyelvhasználati interjúkban alkalmazott társalgási modulok

Az adatközlőknek a kérdésekre spontán kellett válaszolniuk, nem állt rendelkezésükre fogalomlista a rájuk vonatkozó megnevezésekről.

4.3. Az adatközlők

2012 októberében és novemberében 13 fővel készítettem nyelvhasználati interjút (CD-melléklet), és összesen 307 perc 53 másodpercnyi hanganyagot rögzítettem, ez szolgál elemzésem korpuszául. Az adatközlők eléréséhez a vizsgálatba bevont csoportokhoz kötődő szervezetek (Afrikai–Magyar Egyesület, Szimpozion Egyesület, Romaversitas, Roma Polgári Tömörülés, Fogyatékosügyi Kommunikációs Intézet) segítségét kértem, a későbbiekben pedig maguk a válaszadók is segítettek újabb interjúalanyok felkutatásában. Az adatközlők elérését és részvételi hajlandóságát ugyanakkor erőteljesen befolyásolta a vizsgálat témája – az általam megkeresettek közül sokan nem szerettek volna erről a kérdésről beszélni –, továbbá hogy minden esetben csoporton kívülként beszélgettem velük.

¹⁶ Az interjúk készítése során világossá vált, hogy ez a fajta differenciálás nem minden esetben lehetséges.

A korábban megadott kategóriák (aktivista, érdekvédő, érintett) alapján a kutatásban részt vevő adatközlők köre az alábbiak szerint alakult: az adott csoporttal kapcsolatban aktivista és/vagy érdekvédő szerepet lát el nem csoporttagként 2 fő, csoporttagként pedig 5 fő, a további 6 adatközlő csoporttag, de nem végez sem aktivista, sem érdekvédő tevékenységet.

A beszélgetések előtt az adatközlők beleegyezésével (Melléklet) rögzítettem legfontosabb adataikat (nem, életkor, végzettség, lakhely, illetve egyéb, a kutatás szempontjából releváns adat), majd kódokkal láttam el őket (2. táblázat). A kód az adatközlő betűjelén túl azt is jelzi, hogy a válaszadó melyik csoporthoz (CS1 színes bőrű; CS2 homoszexuális; CS3 cigány; CS4 fogyatékkal élő) tartozik: a CS1B tehát a színes bőrűek (CS1) csoportjához kapcsolódó, B jelű adatközlőt jelenti.

Az adat- közlő kódja	Nem	Életkor	Végzettség	Lakhely	Egyéb
CS1A	férfi	48	felsőfokú	Budapest	Kongóban született, 1982 óta Magyarországon él
CS1B	nő	31	felsőfokú	Budapest	nem csoporttag érdekvédő, Afrikai–Magyar Egyesület
CS2A	férfi	23	felsőfokú	Budapest	csoporttag
CS2B	nő	72	technikumi érettségi	Budapest	csoporttag
CS2C	férfi	35	technikumi érettségi	Budapest	csoporttag aktivista
CS2D	férfi	44	érettségi	Budapest	csoporttag aktivista
CS3A	nő	24	felsőfokú	Budapest	csoporttag
CS3B	férfi	23	felsőfokú	Piliscsaba	csoporttag
CS3C	nő	35	felsőfokú	Budapest	csoporttag érdekvédő, Roma Polgári Tömörülés
CS4A	férfi	35	felsőfokú	Budapest	csoporttag, látás-sérült
CS4B	nő	34	felsőfokú	Budapest	csoporttag, mozgás-sérült
CS4C	nő	30	felsőfokú	Érd	csoporttag, mozgás-sérült
CS4D	nő	44	felsőfokú	Budapest	nem csoporttag érdekvédő, kommunikációs szakember

2. táblázat. A kutatásban résztvevők legfontosabb adatai

Az alábbiakban bemutatott eredményeket természetesen torzítja, hogy a megkérdezettek mind iskolázottságukat, mind lakhelyüket tekintve meglehetősen homogén csoportot alkotnak. Ennek oka szintén a potenciális adatközlők részvételi hajlandóságában, illetve az elérhetőségben keresendő.

5. INTERJÚELEMZÉS

Az alábbiakban az interjúk anyagát érintettségű csoportok szerint elemzem, sorra véve a már ismertetett társalgási modulokat. Célom a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetű társadalmi csoportokra vonatkozó megnevezések és az ennek kapcsán felmerülő problémák vizsgálata, az interjúk is erre a nyelvhasználati kérdésre reflektálnak, így elsősorban metanyelvi meghatározottságúak. Az interjúrészletek közlése során ezért a fonetikai lejegyzés szabályaitól eltekintek.

5.1. Színes bőrűek (CS1)

A CS1 vizsgálata során a csoporttag adatközlő (CS1A) kiválasztásakor fontos szempont volt, hogy a válaszadó ne magyarországi születésű legyen, de megfelelő magyar nyelvi kommunikációs kompetenciával rendelkezzen ahhoz, hogy a kutatás témájának magyar nyelvhasználati vonatkozásaira reflektálni tudjon.

Az adatközlő a csoportjára vonatkozó megnevezések használatában érzékel zavart (ZAV): „<az emberek> sokszor vannak zavarban, mert ezzel a fajtával a 20. század végén kezdtek találkozni”. A zavar feloldásának egyik módja a válaszadó szerint, ha a beszélő „elnézést kér, és mondja, hogy eddig nem beszélt olyanal, aki erről <a témáról> beszélt”. Tapasztalatai szerint azonban az emberek ritkán kérdeznak rá arra, hogy ő mit tart(ana) elfogadható megnevezésnek.

Az interjúból tehát kiderül, hogy a CS1-re vonatkozó megnevezések elsősorban kulturális meghatározottságúak a magyar nyelvhasználatban, ez pedig nemcsak a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat jelölő lexikai elemek kultúraspecifikusságára világít rá, hanem a befogadói tevékenységet is meghatározza. Adatközlőm bántó megnevezésként (BÁNT) ugyanis elsősorban a *néger*-t emelte ki („benne van, hogy nemcsak kisebbség, hanem alsóbbrendű”, „ez csúnya, mert amikor az ember ezt használja, akkor azt akarja éreztetni velem, hogy na te más vagy”), ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ennek használata Magyarországon nem feltétlenül jelent direkt sértést: „<akik a néger-t használják> legtöbbször tudatlanok, vagy nincsenek nevelve, vagy meg akarnak sérteni”. Véleménye szerint azokban a kultúrákban, ahol a feketékkel való együttélés nagyobb múltra tekint vissza, a *néger* már di-

rekt sértésnek számít, Magyarországon azonban az emberek többsége „nem tudja, hogy lehet máshogy is <mondani>”. További bántó megnevezésként említette a *feketé*-t is, amely elfogadott szinonimának számít a köztudatban, adatközlőm szerint azonban „ezt ne mondjuk, a fekete az a haj”. A *színes bőrű* szerinte „még nagyon új szókincs a magyar nyelvben”, és ismer olyan érintetteket, akik ezt a megnevezést is sértőnek tartják. Tapasztalatai szerint Magyarországon, ha nem akarják megsérteni őt, *színes bőrű*-t mondanak, de gyakrabban használják a *néger*-t. Kiemelte, hogy „a színes bőrű nem csak a feketékre vonatkozik, ez vonatkozik azokra, akik nem fehérek”. A bántó megnevezések kapcsán merült fel egy példa a már ismertetett „mikrofon mellé” mondott, indirekt beszédaktusként (vö. Pléh 2012: 176) megnyilvánuló sértésre is, amelynek során: „ott van egy színes bőrű, mondják, nem kérsz egy csokit? Mindig voltak ilyen provokációk”. Az *afroamerikai*-t szintén nem tartja szerencsésnek, mivel nem vonatkozik mindenkire, hiszen nem minden színes bőrű amerikai is. Válaszadóm számára az elfogadható, saját maga által is alkalmazott megnevezés az *afrikai*, mivel ez azt a kontinenst jelöli, ahol ahonnan fajtája származik.

Beszédpartnerének az általa képviselt csoporttal kapcsolatos attitűdjét (ATT) adatközlőm szerint nem feltétlenül a választott megnevezés, sokkal inkább a **hangsúly**, illetve a **kontextus** határozza meg: „attól függ, hogy milyen hangsúllyal mondják, hogy néger, azt mondják, koszos néger, menj vissza haza, természetesen Amerikába vagy a világba akárhol, ez egy sértő dolog”. A már említett tudatlanság miatt azonban a *néger* használata önmagában nem feltétlenül jelent a csoporttal kapcsolatos negatív attitűdöt.¹⁷

Válaszadóm nem szokta kijavítani beszédpartnereit (KIJA V), ha számára nem tetsző megnevezést használnak, csak „felvilágosít”: „mondtam neki, vigyázz ezzel a szóval <néger>, mert tudod, mit jelent, honnan származik ez a szó [...] benne van, hogy nem csak kisebbség, hanem alsóbbrendű”.

A beszédpartnerrel való viszonyban (VISZ) is meghatározó, hogy az adott megnevezés milyen kontextusban hangzik el: „egy gyerek, aki a mamájával van, érted, szegény, nem tudja, hogy [...] otthon ezek lehet, hogy tabutémák, nem beszélnek ilyesmiről, ott a metróban kiabál, hogy néger, néger, az ember, természetesen, csak mosolyog”. Az eset folytatása azonban a *néger* sértő jellegére való reflexiót tartalmaz: „ilyenkor az anya, aki vele van, zavarba jön, azt mondja, nem szabad, ez fekete bácsi”.

¹⁷ Noha jelen dolgozatban a tanulmányozott kérdésre vonatkozó nagyobb kutatás kvantitatív részét és eredményeit nem áll módomban ismertetni, érdemes megjegyezni, hogy az említett vizsgálathoz tartozó kérdőív 501 kitöltőjének 9,70%-a jelölte meg a *néger*-t mint hivatali szituációban, 23,50%-a pedig mint munkahelyi helyzetben használatra alkalmasnak tartott kifejezést. A kitöltők 56%-a semlegesnek minősítette ezt a megnevezést, 16,80% tartotta sértőnek, durvának.

Az adatközlő szerint mivel az afrikaiak társadalmi helyzetével kapcsolatos problémák nincsenek jelen a köztudatban, a rájuk vonatkozó megnevezések megváltoztatása kevésbé befolyásolja elfogadásukat (INT).

Az afrikaiakhoz kötődő érdekvédő tevékenységet ellátó, nem csoporttag adatközlőm (CS1B) szintén kiemelte a CS1-re vonatkozó megnevezésekben tapasztalható zavart (ZAV) és tudatlanságot: „szerintem az emberek nagy többsége zavarban van, tehát nem nagyon tudja, hogy mik azok a jelzők, amiket használni tud, [...] és az emberek szerintem így zavarban vannak, vagy nem igazán tudják, hogy mi az, amit így lehet használni”, „az afrikai emberekkel kapcsolatban a magyarok körében tudatosságról nem lehet beszélni”.

A CS1-re vonatkozó bántó megnevezésként (BÁNT) ebben az interjúban is a *néger*, illetve a *nigger* hangzott el: „a nigger az nagyon-nagyon csúnya, de szerintem még a néger, az is olyan csúnya kifejezés”, „szerintem a nigger a legdurvább, a néger egy kicsit jobb, de még mindig nem, afrikai származású vagy színes bőrű... na, a fekete az még [...] nem nagyon durva, tehát nem rasszista szerintem, de azért abban úgy már benne van, hogy hát mi fehérek vagyunk”. Elfogadható megnevezés CS1B adatközlő szerint a *színes bőrű*, illetve az *afrikai származású*.

A megnevezések használata és az adott csoporthoz kapcsolódó attitűd kapcsán (ATT) adatközlőm a *néger*-t emelte ki: „szerintem abban a szóban, hogy néger, már valamiféle lenézés is van”. Az interjúból kiderült az is, hogy válaszadóm gyakran javítja ki azokat, akik szerint nem megfelelő kifejezést (például a *néger*-t) használnak (KIJAV): „mindig kijavítom őket, és mindig mondom nekik, hogy színes bőrűek vagy afrikai származásúak”. Tapasztalata szerint a kijavítás után sokan jobban odafigyeltek szóhasználatukra.

Adatközlőm beszédpartneréhez való viszonyulását (VISZ) nem befolyásolja az, hogy a másik milyen kifejezéseket használ az afrikaiak megnevezésére. Noha a *néger* használata zavarja, kiemelte, hogy hazánkban a *néger* sértő jellege kevésbé van jelen a köztudatban, így ennek alkalmazása nem feltétlenül jelent negatív attitűdöt. Tapasztalatai szerint „aki külföldön élt, az sokkal toleránsabb”, jobban figyel arra, hogy milyen megnevezéseket használ. Ugyanez igaz azokra is, akiknek a környezetében vannak vagy voltak afrikai származásúak.

Az adatközlő szerint „az integrációhoz és a befogadáshoz alapvető az, hogy milyen töltetű szavakat használunk”, „mint egy családban, mondjuk, ha valaki mutternek hívja az anyját, már az is úgy jelent valamit, mint hogyha anya vagy valami ilyesmi” (INT).

5.2. Melegek (CS2)

A melegekre vonatkozó megnevezések kapcsán a két aktivistaként nem tevékenykedő adatközlő (CS2A és CS2B) szerint a csoportjukra vonatkozó megnevezések a beszélők számára akkor okoznak zavart és bizonytalanságot (ZAV), ha érintettel beszélgetnek.

Bántó megnevezésként (BÁNT) CS2A adatközlő csak a *köcsög*-öt említette, a becéző jellegű szinonimákon (*süti*, *ratyi*, *homi*) nevetni szokott, nem érzi őket sértőnek. A *meleg* és a *homoszexuális* számára „egy kaptafa”, a sértő megnevezésként számon tartott *buzi* kapcsán pedig így nyilatkozott: „majdnem mindennap hallok ilyet, hogy valaki buzizik, de ez abszolút nem sértő, mármint nem veszem magamra”. CS2B adatközlő saját csoportjára nézve a *meleg*-et és a *leszbikus*-t tartja elfogadhatónak, a *homoszexuális*-t nem kedveli: „azt a kifejezést használni állandóan, ami kifejezetten kidomborítja a szexualitást, az valahogy olyan igazságtalan, vagy egy kicsit leszűkíti a dolgot, és azért [...] nem baj ez olyan rettenetesen, csak az a baj, hogy akik nem ismerik ezt a témát, azok hajlamosak ezt a különféle szexuális perverziók közé sorolni. Na most ha még a nevében is az ember erre utal, akkor valahogy megerősíti azt, hogy ez egy szexuális perverzió vagy kedvtelés, amit én divatból választok magamnak”. A *buzi* kapcsán ez a válaszadó kiemelte az **önmegnevezés** kérdését is: „mi magunk is szoktuk magunkat buzizni”.

A megnevezések és a csoporthoz kapcsolódó attitűd (ATT) kapcsán mindkét adatközlő kiemelte a **hangsúly**, a **kontextus** és a **szándék** fontosságát: „még a *buzi* is olyan, hogy sok esetben tényleg a hangsúlytól meg a szándéktól függ, hogy azt most bántásból mondják-e” (CS2B). Ugyanakkor „legtöbbször a *buzi*t azért buzizásra használják, leggyakrabban szitokszónak szánják” (CS2B). Ebben a társalgási modulban előtérbe került a **csoporttagság** kérdése is: a CS2A jelű adatközlő például kiemelte, hogy a melegekre vonatkozó szóhasználat alapján nem feltételez negatív hozzáállást egy beszélőről, mert akik „nem ebben a világban élnek, vagy nincs meleg ismerősük, nem melegek, azok nem tudnak annyira szebben fogalmazni vagy szebb kifejezéseket használni”. A rendelkezésre álló megnevezések közti választást tehát ez esetben is befolyásolja, hogy a beszélőnek van-e az adott csoporthoz tartozó közelebbi ismerőse: „akik a közvetlen környezetemben vannak, azok azt mondják, hogy meleg vagy homoszexuális” (CS2A). CS2A adatközlő tapasztalatai szerint arra is volt példa, hogy miután egy ismerőse megtudta róla, hogy meleg, jobban megválogatta a homoszexuálisokra vonatkozó szavait.

A CS2A jelű adatközlő nem szokta kijavítani azt (KIJAV), aki neki nem tetsző megnevezést használ az általa képviselt csoportra. CS2B válaszadó szintén nem él a direkt kijavítással, egy indirekt stratégiát említett azonban, amellyel befolyásolni szándékozott beszédpartnerre

szóhasználatát: „nekem van egy ilyen kicsi szivárványszínű zászlóm, és ez így itt szokott lenni, csak úgy van, [...] és ott kicsit azért is volt nyilvánosan kitéve, hogy ne is kezdjen el senki buzizni”.

A beszédpartner által használt megnevezés és a hozzá való viszonyulás kapcsán (VISZ) elsősorban a *buzi* alkalmazását említették az adatközlők: „valaki fennhangon buzizik, azokat én valamilyen szinten lenézem, mert ők ezeket a szavakat használják” (CS2A).

A megnevezések szabályozásáról és az elfogadásban való szerepéről szólva (INT) CS2A adatközlő elmondta, hogy szerinte szükségesek a hivatalos megnevezések, „de a megnevezések maguk nem befolyásolják az emberek gondolkodását”. A másik válaszadó szerint pedig „jobb lenne valóban elfogadottá tenni, elfogadni konkrét szavakat, és akkor nem kellene variálni” (CS2B).

CS2C és CS2D jelű adatközlőim melegszerzők munkatársaiként, aktivistaként is tevékenykednek. Szerintük a melegek megnevezése szintén az érintettekkel – például a velük – való beszélgetés során jelenthet zavart (ZAV): „nagyon zavarban vannak azért, mert úgy érzik, hogy nagyon meg kell gondolniuk minden szóhasználatot, hogy ne hogy megbántsanak vele” (CS2C). A megnevezésekkel kapcsolatos bizonytalanságról szólva megemlítették a meleg közösségekkel kapcsolatos tudatlanságot is.

Számukra bántó megnevezésként (BÁNT) szóba került a *buzi*, *köcsög*, *homokos*, továbbá a *csíra*, amely „arra utal, hogy nem fejlődött ki a szexuális preferencia” (CS2D) és a *ratyi*: „szerintem negatív ez is, leértékelő” (CS2D).¹⁸ Elfogadható kifejezésnek a *meleg*-et vagy a *homoszexuális*-t tartják az adatközlők, noha itt is felmerült, hogy „a homoszexuális nagyon orvosias, kicsit olyan távolságtartónak, hidegnek érezzük sokan” (CS2D). Alkalmazható megnevezésként említette CS2D adatközlő az idegen eredetű *gay*-t, amely azonban a csoporton belül többletjelentéssel rendelkezik: „arra használjuk a meleg férfiak közül, aki valamilyenre tudatosan, felvállaltan meleg” (CS2D).

Ebben a társalgási modulban ismét felmerült az **önmegnevezés** kérdése: „a melegek, ha saját magukra használják ugyanezeket a szavakat <bántó megnevezések>, akkor teljesen más hangszínnel, teljesen más szövegkörnyezetben mondják, és nem is bántó úgy az ember fülének, ha egy meleg mondja magára, hogy buzi, mint ha, mondjuk, egy heteroszexuális használja ezt a szót” (CS2C). A bántónak, sértőnek tartott szavak „ingroup” alkalmazása kapcsán érdemes megemlíteni a Cameron (1995: 147–148) nyomán **ameliorációs stratégiának** nevezhető jelenséget is, amelynek lényege, hogy a köztudatban sértőnek minősített megnevezé-

¹⁸ A *köcsög*, a *csíra* és a *ratyi* bántó jellegéhez vélhetően az is hozzájárul, hogy ezek a börtönszlengből származó, és elsősorban ebben a rétegnyelvben használt megnevezések (BörtSzl. 82, 138, 182).

seket az adott csoport tagjai azért használják, hogy megszüntessék vagy tompítsák azok negatív konnotációját: „mi a saját társaságaimban, tehát meleg haveri körben simán használjuk a buzi kifejezést [...] hogyha mi használjuk saját magunkra, akkor elkopik a negatívum mögötte, és én úgy vettem észre, hogy a nagyvárosi meleg, tehát itt, Budapesten is inkább használják lazábban <a buzit> [...] vidéken azért nem jellemző” (CS2D).

A megnevezések és a csoporthoz kapcsolódó attitűd kapcsán (ATT) az alábbi vélemények hangzottak el: „ezeket a kifejezéseket <buzi, köcsög, homokos> sajnos negatív értelemben használják inkább az emberek, tehát ha valakit bántani akarnak, akkor mondják” (CS2C), „aki ad magára, az azt mondja, meleg” (CS2D).

CS2D adatközlő nem szokta kijavítani beszédpartnerét (KIJAV), ha az neki nem tetsző megnevezést használ a melegekre, ugyanakkor gyakran kérdezik meg tőle mások, hogy mi a megfelelő megnevezés homoszexuálisokra. CS2C adatközlő formális közegben, a munkahe-lyén szokta a *buzi* használata kapcsán felhívni a figyelmet arra, hogy munkatársai ne nyilatkozzanak meg így.

A beszédpartnerhez való viszonyulás (VISZ) kapcsán a **nonverbális kommunikáció** (testbeszéd, arckifejezés), a hangszín és a kontextus fontossága mellett a **befogadói tevékenység egyénenkénti differenciáltsága** hangzott el befolyásoló tényezőként. Utóbbit a befogadó „állapota” is meghatározhatja: „ha olyan meleggel találkozol, aki már átesett ezen az, úgymond, folyamaton, és elfogadta önmagát, és elfogadtatta magát a külvilággal is, annak talán fel sem tűnik igazán, nem is érzi igazából sértőnek vagy bántónak ezt a szóhasználatot, [...] mint egy olyannak, aki éppen most bontogatja a szárnyait” (CS2C).

Az utolsó társalgási modulban (INT) az aktivistaként is dolgozó adatközlők hangsúlyozták, hogy új kifejezések által változhat a gondolkodás (CS2C), és hogy a szóhasználat hatással lehet az emberek attitűdjére (CS2D).

5.3. Cigányok (CS3)

Az érdekvédőként nem tevékenykedő adatközlők (CS3A, CS3B) érzékelnek zavart (ZAV) a CS3-ra vonatkozó megnevezésekben, elsősorban a *cigány* és a *roma* használata kapcsán. CS3A adatközlő szerint a zavar oldásaként a beszélők szemtől szemben nem nagyon használják ezeket a kifejezéseket, kerülik őket, vagy a *romá*-t használják, de az is előfordult, hogy megkérdezték tőle: „és mi a jobb neked, ha azt mondom, hogy roma, vagy azt, hogy cigány?”. Ő maga a bizonytalanságot úgy kezeli, hogy ismeretlen emberekkel beszélgetve a *romá*-t használja, de ha a cigányokhoz való pozitív hozzáállást érzékel, a *cigány*-t is alkalmazza.

Bántó megnevezésként (BÁNT) az interjúk során az *ork* („iszonyatosan bántó” [CS3A]), a *dzsippó*, *dzsipszi* és a *cigó* hangzott el (CS3A), utóbbi három esetében azonban az adatközlő kiemelte, hogy ezek sértő volta attól is függ, hogy ki, milyen környezetben és hogyan használja őket. Mindkét válaszadó megemlítette, hogy a *cigány* szónak van negatív tartalma: „az emberek fejében inkább ehhez a szóhoz tapad valami negatív, hogy cigány” (CS3A), „a <cigányt> általában olyan szóösszetételben használják, hogy inkább a másik, a szóösszetétel második fele szokott negatívan hatni” (CS3B). Ugyanakkor mindketten használják és elfogadják mind a *cigány*, mind a *roma* megnevezést.

Ennél a társadalmi csoportnál is lényeges az **önmegnevezés**, illetve az **„ingroup – outgroup” helyzet**: „másképp hangzik számomra, hogy ha egy nem roma cigányozik” (CS3B).

A megnevezés és az attitűd kapcsolatát vizsgáló társalgás modulhoz (ATT) kapcsolódóan az alábbiak hangzotta el: „ez a szó, hogy cigány, már meghatározást tesz arról, hogy az, aki mondja, hogyan áll hozzánk, vagy mi lehet az ő, hát igazából az előítélete” (CS3A), „hogyha valakik szidni szeretnének minket, akkor a cigány többször hangzik el” (CS3A), „aki igyekszik toleráns lenni, vagy próbál egy tenni egy lépést efelé, az inkább a roma szót használja [...], mert aki nem akar erre figyelni, [...] aki nem toleráns, az nyugodtan azt mondja, hogy cigány” (CS3A).

A használt megnevezés és a beszédpartnerhez való viszony (VISZ) kapcsán a kontextus fontossága mellett az is elhangzott, hogy „a cigány szó hallatára odakapom a fejem” (CS3A), „ha valaki szeretne közeledni, akkor a kedvesebb megfogalmazást használja” (CS3A), „<aki a romát használja> talán intelligensebb [...], magasabb érzelmi intelligenciával rendelkezik” (CS3B).

A integrációnak (INT) adatközlőim szerint részét képezik a megnevezések is, ám „nem ez az elsődleges probléma” (CS3B).

A politikai életben érdekvédőként is tevékenykedő adatközlő (CS3C) szintén elmondta, hogy a cigányság megnevezése bizonytalansággal jár (ZAV) („látom azt, hogy az embereknek kellemetlen”), és hogy „mindig megkérdezik, hogy melyik? Hogy mondjam?”. A *cigány* kapcsán is beszélhetünk **ameliorációs stratégiáról**: „használjuk a cigányt, pontosan azért, hogy veszítsen ebből a negatív fényből, de ez nagyon sok munka és rengeteg idő”, „nem biztos, hogy ez változni fog, mindig lesznek emberek, akik ezt tudatosan fogják használni. Nem tudom, szerintem ez a szó már soha nem lesz tiszta, nem fogja azt jelenteni, amit mi szeretnénk, hogy jelentsen”. A megnevezések minősítésében ez esetben is fontos a **befogadói tevékeny-**

ség: „vannak olyan cigány emberek, akik annyi rosszat kaptak, hogy ha kiejted ezt a szót, hogy cigány, akkor ez olyan, mint egy bomba”.

A *cigány* kapcsán CS3C adatközlő is kiemelte, hogy a szó mögött gyakran negatív tartalom áll (ATT), és „akiben megvan a tolerancia [...], azok a romát használják, merthogy jó szándék van bennük, nehogy megbántsanak”.

A beszédpartnerhez való viszonyban (VISZ) meghatározó a **szituáció**, a **kontextus** és a **szándék**: „hazug is lehet ez a szó <roma>, ha azért mondják, hogy egy másik nehogy kellemtelenül érezze magát, és akkor ez zavaró”.

Az érdekvédő adatközlő szerint a megnevezések szabályozása nem jelent megoldást a társadalmi problémákra (INT): „nem elnevezni kell dolgokat, hanem megoldani kell dolgokat”.

5.4. Fogytékossággal élők (CS4)

CS4 esetében kiemelendő, hogy csoporttagként érintett válaszadói csoport a fogytékosság típusát tekintve heterogén: látás- (CS4A), illetve mozgássérült (CS4B, CS4C).

Általában véve a CS4 megnevezésére vonatkozó szóhasználatban tapasztalható zavar (ZAV) oka egyik adatközlőm szerint, hogy „a velünk való bánásmód, mindenfajta interakció félelmet okoz, és ez generál egyfajta passzivitást” (CS4A). A bizonytalanság oldására CS4A adatközlőm a beszélgetés során **számára megfelelő kifejezéseket használ** („ha ön azt mondja nekem, hogy a fogytékkal élő emberek nyelvhasználatával foglalkozom, akkor én azt mondom önnek, hogy az egy nagyon jó ötlet, hogy a fogytékossággal élő emberek nyelvhasználatával foglalkozik”). CS4C jelű válaszadóm pedig vagy a **rákérdezést** javasolja („azt szoktam javasolni, hogy kérdezze meg, mert hogy engem lehet hogy nem zavar, hogy béna, roki vagy rokant, de lehet, hogy a másikat meg zavarja”), az előzőhöz hasonló **indirekt módszert** választ („azzal tudom oldani <a zavart>, hogy én beszélek magamról valamilyen módon, és hallom, hogy átveszik azokat a kifejezéseket”), vagy viccelődik (pl. a kerekesszéket *verdá*-nak hívja).

A bántó elnevezések (BÁNT) kapcsán általánosságban elhangzott, hogy „a fogytékos emberek utálják, hogy ha azt mondják nekik, hogy fogytékkal élő, tehát mit tudom én, a feleségemmel élek, de fogytékkal nem lehet élni” (CS4A), „általában magát azt a szót, hogy fogytékos, azt jelzős szerkezetben kéne inkább használni” (CS4A).

A fogytékosság típusa kapcsán a bántónak tartott megnevezések tovább differenciálhatók: látássérült adatközlőm (CS4A) nem szereti a *világtalan* kifejezést. Mozcássérült válaszadóm egyike magát is *mozgássérült*-ként nevezi meg (CS4B), a *nyomorék* és a *tolókocsi* megnevezést tartja bántónak. CS4C adatközlő saját magára a *mozgi* megnevezést használja, a

mozgáskorlátozott-at, a *nyomorék*-ot és a *tolószékes*-t nem szereti, mert ezek véleménye szerint teljes életképtelenséget tükröznek, és az emberek tudatlanság miatt használják ezeket.

A CS4-re vonatkozó általános megnevezések megítélésében az **„ingroup – outgroup” helyzet** ugyancsak meghatározó: „az, hogy a fogyatékos emberek egymás között mit használnak, és mit engednek meg maguknak, az eltérő attól, mint amit megengednek egy kívülállóval szemben. Mi simán mondjuk egymás között, hogy fogyis. De, mondjuk, ha ön mondja, akkor az már sértő. De megteheti, ha olyan viszony van a beszélő felek között” (CS4A). (CS4A és CS4B adatközlő például egymás között és egymásra a *gyári hibás* kifejezést is használja.) Az „outgroup” helyzetű beszélők szóhasználatát nemcsak az általános, hanem specifikus fogyatékosági csoportok megnevezésekor is meghatározhatja, hogy kapcsolatban állnak-e érintettekkel, ezt példázzák egyik mozgássérült adatközlőm (CS4C) szavai is: „aki lazán kezeli, hogy béna, nyomorék, az megüti a fületem, de az a tapasztalatom, hogy neki van ilyen ismerőse, és mindig visszakérdezek, hogy neked van? És általában kiderül, hogy igen.”

A megnevezések közti választás és az adott csoporttal kapcsolatos attitűd kapcsán (ATT) adatközlőim kiemelték, hogy a szóhasználat reprezentálhatja a másik nyitottságát (CS4C), ugyanakkor az elfogadottnak vagy hivatalosan használhatónak minősített szavakkal hazudni is lehet (CS4A). (Ebben az esetben is a „mikrofon mellé” mondott HFA-ra kell utalnunk.)

A kijavítás (KIJAV) CS4A adatközlő szerint szituációfüggő, minél nagyobb a beszédpartnernek közti távolság, annál nehezebb javítani. CS4C válaszadó saját bevallása szerint általában a nagy átlagra nézve szokott megnevezéseket kijavítani: „jaj, ne mondd már, hogy tolószék, ez kerekesszék”, „engem nem zavar, de óvatosan ezzel, mert ha, mondjuk, leírod, akkor lehet, hogy nem fognak neki örülni”.

A beszédpartnerrel való viszonyban a különböző megnevezések használata (VISZ) befolyásoló tényező lehet, hiszen nyitottságról árulkodhat, vagy arról, hogy a beszélőnek van érintett ismerőse (lásd fent).

Végül, az integráció és a megnevezések (INT) kapcsán CS4A adatközlő gondolatait idézem: „a szóhasználatban benne van az, amit én gondolok, amit én érzek, sőt, hogyha tudatosan használok egy szót, akkor befolyásolom a másik embert, a gondolkodását, a viselkedését”.

CS4D jelű adatközlőm a fogyatékosokkal kapcsolatos alapkommunikációt oktatja. Véleménye szerint a megnevezések kérdése „egy alapprobléma, nagyon zavarban vannak vele az emberek”, „ez az első akadály abban, hogy kapcsolatba lépjenek fogyatékos emberekkel” (ZAV). Az elnevezéseket övező bizonytalanságot a tudatlanság is okozza.

A bántó megnevezések (BÁNT) kapcsán válaszadóim kiemelte, hogy „sértő az, ami bántó, ami udvariatlan, a béna, a tolószékes, ami a fogyatékoságot erősíti”. A *fogyatékos*-t és a sé-

rült-et sem tartja jó kifejezésnek, de nincs helyettük jobb. A *fogyatékossgal élő* és a *fogyatékkal élő* szerinte körülményes, így ő a *fogyatékos-t*, a *sérült-et* és a *hátrányos helyzetű-t* használja.

A megnevezések és az attitűd kapcsolatát érintő társalgási modulban (ATT) a szavak helyett az **intonáció** fontosságát emelte ki, a szóhasználat és a beszédpartnerhez való viszonyulás (VISZ) kapcsán pedig a tudatlanságot hangsúlyozta („nem gondolják végig az emberek, hogy az <a szó> bántó lehet”).

Az interjúból kiderült, hogy a CS4-re vonatkozó megnevezések megítélésében is lényeges a **befogadói tevékenység**, amelyet ez esetben is befolyásol az egyéni állapot: „attól függ ennek az elfogadottsága inkább [...], hogy milyen szinten van az <érintett> állapotának feldolgozása, mennyire tudta az ő fogyatékossgát feldolgozni”, „aki sosem dolgozza fel, annak soha, semmilyen kifejezés nem tetszik, vagy ha valakinek ez a megnevezési kérdés a fő problémája, akkor sem fogadta el önmagát”.

5.5. Összegzés

Az interjúk összegzéseként az alábbi táblázat az egyes, **csoporttagként érintett** adatközlők által a csoportjukra nézve bántónak, illetve elfogadottnak ítélt megnevezéseket tartalmazza.

Adatközlő kódja	Bántónak ítélt megnevezés	Elfogadottnak ítélt megnevezés
CS1A	<i>fekete, néger, színes bőrű</i>	<i>afrikai</i>
CS2A	<i>buzi (kontextusfüggő), köcsög</i>	<i>homi, meleg, homoszexuális, ratyi, süti</i>
CS2B	<i>köcsög, buzi (kontextusfüggő), homokos, homoszexuális</i>	<i>meleg, lesbikus</i>
CS2C	<i>buzi, köcsög, homokos</i>	<i>homi, meleg, homoszexuális, süti</i>
CS2D	<i>buzi (kontextusfüggő), csíra, köcsög, homoszexuális, ratyi</i>	<i>meleg</i>
CS3A	<i>ork, cigány, cigó, dzsippó, dzsipszi, (kontextusfüggő)</i>	<i>cigány (de van negatív konnotációja), roma</i>
CS3B	<i>cigány degradáló jelzővel vagy szóösszetételben</i>	<i>cigány, roma</i>
CS3C	<i>kisebbség</i>	<i>cigány (de negatív konnotáció), roma</i>
CS4A	<i>fogyatékkal élő, világtalan</i>	<i>fogyatékossgal élő jelzőként, látás-sérült</i>
CS4B	<i>nyomorék, nyomorék</i>	<i>mozgássérült</i>
CS4C	<i>mozgáskorlátozott, nyomorék, tolószékes</i>	<i>alternatív mozgású, más, mozgói</i>

3. táblázat. A csoporttagként érintett adatközlők által a csoportjukra nézve bántónak, illetve elfogadottnak ítélt megnevezések

6. KÖVETKEZTETÉSEK

A nyelvhasználati interjúk elemzése során bebizonyosodott, hogy a kutatás középpontjába állított kérdésnek a vizsgált csoporton belül is eltérő reprezentációi vannak. Az adott csoporttal kapcsolatban aktivistaként vagy érdekvédőként tevékenykedők például általában fontosabbnak ítélték a csoportra vonatkozó megnevezések ügyét mint társadalmi kérdést, mint az ilyen jellegű tevékenységet nem végző adatközlők.

Általánosságban elmondható azonban, hogy a vizsgálatba bevont csoportokba tartozó adatközlők zavart érzékelnek a rájuk vonatkozó megnevezésekben, ennek okát pedig sokszor az adott csoporttal kapcsolatos ismeretek hiányában látják. E zavar oldására az interjúkban különböző **kommunikációs stratégiák** rajzolódtak ki: a beszédpartnertől és a szituációtól is függő **direkt kijavítás** (ritka), illetve egy **indirekt stratégia**, amelynek lényege, hogy a beszélgetés során az „ingroup” helyzetű beszédpartner az általa használhatónak ítélt megnevezésekkel jelöli saját magát. Az „outgroup” helyzetű beszélők kommunikációs stratégiái kapcsán ki kell emelnünk a **rákérdezést** (melyik megnevezés alkalmazható?), illetve a problematikusnak ítélt lexikai elemek **kerülését** (erre láttunk példát a *cigány* kapcsán).

A megnevezések megítélésében és minősítésében számos tényező játszik szerepet: a **kulturális kompetencia** (vö. *néger*), a **pragmatikai szabályok** (résztvevők, köztük lévő viszony, kontextus, téma), a **szupraszegmentumok**, valamint a **befogadói tevékenység faktorai** (a befogadó mennyire fogadta el állapotát [vö. melegek, illetve fogyatékossgal élők]). A megnevezések értékelését befolyásolja továbbá az beszélők **„ingroup” vagy „outgroup” helyzete** az adott társadalmi csoporttal kapcsolatban.

A negatív konnotációjúnak tartott megnevezéseknél – az interjúk alapján – bizonyos csoportok (melegek és cigányok) esetében egyfajta **ameliorációs stratégia** megléte is feltételezhető.

Végül érdemes kiemelni, hogy az adatközlők az interjúk során szinte kivétel nélkül reflektáltak a többi vizsgált csoportra is, ez pedig azt jelzi, hogy a kutatás középpontjába állított kérdéskör – noha, mint láttuk, számos csoport- és/vagy egyénspecifikus jellemzővel rendelkezik – **globális társadalmi (nyelvhasználati) jelenségként** is jelen van az érintettek tudatában.

7. ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

Munkám során egy óvatos megközelítést igénylő és komplex kérdést, a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportokra vonatkozó megnevezését, ennek elméleti hátterét, illetve a szociokulturális vizsgálatában jelentkező módszertani problémákat és vizsgálati lehetőségeket mutattam be.

Dolgozatomban az említett nyelvhasználati jelenséget **kvalitatív módszerrel**, a meghatározott társadalmi csoportokhoz csoporttagként és/vagy aktivistaként, érdekvédőként kötődő adatközlőkkel nyelvhasználati interjúkat készítve vizsgáltam. Az ismertetett kutatásból kiderült, hogy a vizsgált téma társadalmilag **releváns és aktuális**, és a nyelvhasználati interjú módszerével tanulmányozható.

A vizsgálat legfontosabb tanulsága, hogy a különböző szociális csoportok kapcsán használt megnevezések **leegyszerűsítéstől mentes minősítése** igen **nehéz**, hiszen ezek megítélését számos, a dolgozatban ismertetett faktor befolyásolja.

Az interjúk elemzése és összegzése során számos a téma számos olyan vonatkozása napvilágra került, amely a későbbiekben további kutatások tárgya lehet, így tovább vizsgálható az **ameliorációs stratégia** jelensége, a **diszkriminatív beszéd elkerülésére** alkalmazott **diskurzusstratégiák** kérdése, egy konkrét csoportot és gyakorlatközösséget kiemelve pedig **résztvevő megfigyelések** is végezhetők. Jelenleg is zajlik a témában egy nagyobb, a kvantitatív és kvalitatív módszert ötvöző kutatás, amely lehetőséget ad a kérdőívvel és a nyelvhasználati interjúkkal nyert adatok, és így az „ingroup” és „outgroup” nyelvhasználati szokások összevetésére is.

Választott témám természetéből fakad, hogy dolgozatomban nem vállalkozhattam a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetű társadalmi csoportok megnevezésére vonatkozó általános igazságok kimondására, mégis bízom abban, hogy az interjúk elemzése és az abból levont következtetések alátámasztják az alábbi gondolatot: „a szavakkal lehet bántani, ártani, s ezt elkerülni minden kulturált ember kötelessége” (Balázs 2004: 89).

Irodalomjegyzék

- Allport, Gordon W. 1999. *Az előítélet*. Osiris. Budapest.
- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
- Balázs Géza 2004. A nyelvi kultúra és a politikai korrektség. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2: 87–89.
- Barát Erzsébet 2011. Cynical References to Political Correctness in Hungarian Media in 2000s. *AHEA: E-journal of the American Hungarian Educators Association* 4. <http://ahea.net/e-journal/volume-4-2011/9> (A letöltés ideje: 2012. 11. 05.)
- Bartha Csilla – Hámosi Ágnes 2012. Stílus – interakció – diskurzus. Szociolingvisztikai szempontok és a beszédalkalmazkodás-elmélet lehetőségei a stílus vizsgálatában. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Nyelv és kultúra. Kulturális nyelvészet*. Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Kht. – Magyar Szemiotikai Társaság – PRAE.HU Kft. – Palimpszeszt Kulturális Alapítvány. Budapest. 191–198.
- Batár Levente 2003. A társadalmi változások és az eufemizmusok használata. In: Tóth Szergej (szerk.): *Nyelvek és kultúrák találkozása*. SZTE JGYFK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. Szeged. 49–52.
- Blommaert, Jan 2006.² Language Ideology. In: Keith Brown (ed.) *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Elsevier. Oxford. 510–522.
- BörtSzl. = Szabó Edina 2008. *A magyar börtönszleng szótára*. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Burridge, Kate 1995. Political correctness: euphemism with attitude. *Australian Style*. 4/1: 1–2, 16.
- Cameron, Deborah 1995. Civility and discontents: language and „political correctness”. In: Cameron, Deborah: *Verbal Hygiene*. London. Routledge. 116–166.
- Crystal, David 2004². *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. University Press. Cambridge.
- Culpeper, Jonathan 2011. *Impoliteness. Using Language to Cause Offence*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Csepeli György 2005. *Szociálpszichológia*. Osiris. Budapest.
- Gombár Csaba 2009. Történelem, rendszerváltozás, politikai korrektség. *2000* 10: 3–9.
- Galgóczi László 2004. Politikailag korrekt? Társadalmilag becsületes! *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2: 89–91.
- Goodheart, Eugene 1994. PC or Not PC. In: Kurzweil, Edith – Phillips, William (eds.): *Our Country, Our Culture. The Politics of Political Correctness*. Partisan Review. Boston. 50–57.

- Grétsy László 2007. Anyanyelvi őrjárat. Fogyték. *Szabad Föld*.
<http://www.szabadjold.hu/cikk?10824> (A letöltés ideje: 2012. 11. 09.)
- Halmari, Helena 2011. Political correctness, euphemism and language change: The case of 'people first'. *Journal of Pragmatics* 43: 3. 828–840.
- Hidasi Judit 2004. Hozzászólás a „Politikai Korrektség”-hez [sic!]. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2: 91–93.
- Holmes, Janet 1992. *An Introduction to Sociolinguistics*. Longman. London–New York.
- Hugyecz Enikő Henriett 2012. *A szexuális csoportok megnevezésével kapcsolatos attitűdök*. Kézirat. Megjelenés alatt.
- Kenrick, Donald 1971. The World Romani Congress – April 1971. *Journal of the Gypsy Lore Society* 50: 3–4. 101–108.
- Kontra Miklós 2004. Baj-e, ha valaki lenégerzi a feketéket? *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2: 93–95.
- Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja.
- Kovárik Erzsébet (szerk.) 2006. *A hátrányos megkülönböztetés felismerése és kezelése. Tankönyv a köztisztviselők továbbképzéséhez*. Magyar Közigazgatási Intézet. Budapest.
- Kiss Jenő 2002.² *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Lakatos Péter 2012. *Nyelvi és kulturális sokszínűség a cigány közösségekben*. Kutatók éjszakája, ELTE BTK, 2012. 09. 28. Előadás.
- Lanstyák István 2009. Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 9: 1. 27–44.
- Miklós Eszter Gerda 2005. *A homoszexualitás nyelvi kifejeződése*.
http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/hallgato/a_homoszexualitas_nyelvi_kifejezodese.pdf
 (A letöltés dátuma: 2012. 11. 10.)
- Nemesi Attila László 1997. Miként viselkedünk szavakkal? Benyomáskeltés és nyelvhasználat. *Magyar Nyelvőr* 490–497.
- Németh Luca Anna 2010. *A politikai korrektség a férfiak és a nők nyelvhasználatában*. OTDK-dolgozat. Kézirat.
- Németh Luca Anna 2012a. A politikailag korrekt nyelvhasználat nyelvészeti szempontú megítélése. Érvék és ellenérvék. *Ecloga* 8: 50–54.
- Németh Luca Anna 2012b. Társadalmi csoportok megnevezése a nemek nyelvhasználatában. Kézirat. Megjelenés alatt.
- ÖD = *Öndefiníciók a Buzi-e vagy? 2.0 workshopon*. <http://infogr.am/1350330660-909233/>
 (A letöltés dátuma: 2012. 11. 10.)

- Pléh Csaba 2012. *A társalgás pszichológiája*. Libri. Budapest. 167–210.
- RT = *Roma társadalom*. A Marketing Centrum közvélemény-kutatása.
<http://uccuprojekt.files.wordpress.com/2010/04/romak-marketing-centrum.pdf>
 (A letöltés dátuma: 2012. 11. 10.)
- Rákócza Richárd 2012. *A feketék nem akarnak „afro-amerikaiak” lenni*.
<http://nepszava.com/2012/02/amerika/a-feketek-nem-akarnak-%E2%80%9Eafro-amerikaiak%E2%80%9D-lenni.html> (A letöltés dátuma: 2012. 11. 10.)
- Sándor Klára 2004. Politikailag korrekt nyelvhasználat – válasz a folyóirat körkérdésére. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2: 95–7.
- Schleicher Nóra 2001. Politikai korrektség. Érvok pro és kontra. *Jel-kép* 2: 25–33.
- Silverstein, Michael 1979. Language structure and linguistic ideology. In: Clyne, Paul R. – Hanks, William F. – Hofbauer, Carol L. (eds.) *The elements: a parasection on linguistic units and levels*. Chicago Linguistic Society. Chicago. 193–247.
- SINOSZ 2012 = *SINOSZ-sajtóközlemény*. <http://sinosz.hu/?q=hirek/hirek/sajtokozlemeney>
 (A letöltés dátuma: 2012. 11. 10.)
- Spencer-Oatey, Helen 2005. (Im)Politeness, face and perceptions of rapport: unpackaging their bases and interrelationships. *Journal of Politeness Research* 1 (1), 95–119.
- Spencer-Oatey, Helen 2007. Theories of identity and the analysis of face. *Journal of Pragmatics* 39: 4. 639–656.
- Szabó Alexa 2011. *A fogyatékos emberek kommunikációs nehézségei a munkavállalásban*. ELTE BGGYK. Szakdolgozat. Kézirat.
- Szalai Andrea 1999. Linguistic Human Rights Problems among Romani and Boyash Speakers in Hungary with Special Attention to Education. In: Kontra Miklós et al. (szerk.): *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights*. Central European University Press. Budapest. 297–317.
- Szalai Andrea 2010. Nyelvi ideológiák és a társadalmi határok kijelölése egy erdélyi gábor roma közösségben. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás: Különbségteremtő társadalom*. Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 419–31.
- Szerecz György 2004. Politikai nyelvhelyesség? In: Kukorelli Katalin (szerk.): *VI. Dunaújvárosi Nemzetközi Alkalmazott Nyelvészeti, Nyelvvizsgáztatási és Medicinális Lingvisztikai Konferencia, Dunaújváros, 2004. március 18–20*. Dunaújvárosi Főiskola. Dunaújváros. 270–274.

- Szerecz György 2006. Beszédpótcselekvés. In: Cser András (szerk.): *Köszöntő kötet Szende Tamás tiszteletére*. Open Art. Budapest. 71–77.
- Sz. Hegedűs Rita 2006. Gondolatfoszlányok a PC, a megbélyegzés és a pszeudofaj kapcsáról. In: Cser András (szerk.): *Köszöntő kötet Szende Tamás tiszteletére*. Open Art. Budapest. 37–41.
- Szili Katalin 2004. *Tetté vált szavak: a beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és a társadalom tanulmányozásába*. JGYTF Kiadó. Szeged.

Melléklet

TÁJÉKOZTATÁS

Kedves Válaszadó,

az Önnel készített interjút egy, a kisebbségi és/vagy hátrányos helyzetű csoportokra vonatkozó megnevezéseket vizsgáló nyelvhasználati kutatás számára használok fel vizsgálati anyagként. A vizsgálatban való részvétel anonim, egyéb személyes adatainak (pl. nem, életkor stb.) rögzítése a statisztikai feldolgozást teszi lehetővé, a készített felvétel kívülálló számára nem hozható Önnel összefüggésbe.

A vizsgálatban való részvétel és a válaszadás önkéntes, a további együttműködést bármikor indoklás nélkül megtagadhatja. Az Önnel készített felvételt kizárólag tudományos célokra használok fel, ehhez írásbeli hozzájárulását kérem, amelyet bármikor visszavonhat. Az adat-szolgáltatás megtagadása vagy a hozzájárulás visszavonása semmilyen hátrányos következménnyel nem jár.

A kutatással kapcsolatban felmerülő kérdéseire szívesen válaszolok e-mailben:
luca.neemeth@gmail.com

Köszönöm együttműködését!

NYILATKOZAT

A vizsgálat célját és feltételeit megértettem és elfogadom. Hozzájárulok ahhoz, hogy a velem készített felvételt az anonimitás biztosítása mellett a kutatási eredmények közzéteskor (tudományos előadás, publikáció) a vizsgálatot végző személy felhasználja.

Budapest, 2012.

.....
aláírás